

Modern world educational space is the Union of national educational systems of different types and levels, which considerably differ in philosophical and cultural traditions, goals and objectives and quality. Therefore, it is usually compared to the only body that is formed by the presence in each educational system, on the one hand, global trends, and on the other – preserving national peculiarities.

These trends in education, and higher education, in particular, as proven, are directly related to the advanced educational standard in the conceptual and theoretical outline which these trends are meant to find their optimum expression in terms of the process of modernization of the national system of higher education.

It is shown that the spatial structure of the world of education embodies the territorial and statistical ratio in the development of the national system of each country, some regions and continents, the global interaction between the education systems of the individual countries and regions. For the world educational space, characterized by dynamism, internationalism and the different density of the connections.

Key words: *educational space, models of education, the national system of education, UNESCO education development strategy.*

УДК 656.835.11(477)"1917/1920"(045)

С. Є. Орехова

ЮВІЛЕЙ ПОШТОВИХ МАРОК-ГРОШЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ОСОБЛИВОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ)

У статті проаналізовано особливості діяльності української пошти за часів революційних змагань 1917-1920-х рр. Досліджено процес становлення, особливості розвитку та функціонування поштового зв'язку як галузі народного господарства в період існування національно-демократичних урядів, коли сформувалася національна монетарна система, у складі якої чільне місце посіли марки як атрибут поштового зв'язку. Розглянуто роль поштового зв'язку як елементу державності кожної країни світу.

Ключові слова: *поштові марки, марки-гроші, монетарна політика, поштовий зв'язок, революційні змагання, філателія.*

Історія української пошти різнопланова: існує багато епохальних, привабливих та маловивчених сторінок. Ось і сьогодні українська пошта зазнає значних змін, які ще будуть вимагати вагомих досліджень, проте все це ще попереду. Наразі головним є фіксація подій; аналізувати й давати оцінку їм буде нове покоління дослідників (вчених, філателістів та інших зацікавлених осіб). Поки що розглянемо події 1917–1920 рр. минулого століття.

Невеликим за тривалістю, але визначальним за змістом є період революційних змагань 1917–1920 рр., під час якого істотно активізувалися та набули особливого значення державотворчі процеси. У січні 1919 р. з утворенням Української Народної Республіки та Західноукраїнської Республіки була реалізована ідея соборності українських земель, закріплена Актом Злуки. Тоді ж були проголошені і здійснені певні соціально-економічні перетворення: ліквідоване поміщицьке землеволодіння, земля передана селянам, відбувалося реформування промисловості. Революція сприяла

законотворчій діяльності: були розроблені Універсали, Конституція, інші нормативні акти, визначалася територія Української держави. Діяльність Української Центральної Ради сприяла консолідації українського народу, відродженню його національної свідомості, прагненню до побудови власної держави. Центральна Рада закріпила за українською мовою статус державної, розробила й ухвалила державну символіку – національний гімн, прапор, герб.

На цьому тлі відбувалися зміни й у поштової справі. Так, Центральною Радою був утворений власний орган, який керував зв'язком. Генеральним Секретаріатом ЦР керівництво поштою і телеграфом було покладено на генерального секретаря О. Зарубіна [1, с. 24]. Тимчасовий уряд усіляко обмежував дії ЦР, намагаючись тримати у своїх руках всі стратегічно важливі об'єкти комунікацій, тобто пошту, телеграф та телефон. Незважаючи на те, що повноваження нової влади поширювалися лише на частину України, а саме: на її західні та центральні землі, було зроблено спробу запровадити засади, які мали б формувати пошту за європейськими зразками. Вживалися заходи щодо поліпшення роботи поштових установ та їх українізації. Уряд брав до уваги побажання місцевих управ щодо налагодження власного, відмінного від царсько-російського порядку у цій галузі [1, с. 125]. З цією метою Генеральним Секретаріатом пошт і телеграфів було надіслано на адресу начальників поштово-телеграфних округів Києва, Одеси, Харкова та Катеринослава циркуляр щодо складання планів роботи поштової мережі на демократичних засадах, із урахуванням думок членів управ Української Республіки. При цьому зазначалося, що дозвіл на відкриття поштових установ, виданий Петроградським Міністерством, нині не є дійсним. Водночас вказувалося, що відкриття великої кількості таких установ неможливе через тяжкий фінансовий стан державної скарбниці [2].

Паралельно велася розробка поштових бланків із національною символікою і текстами українською мовою: немарковані поштові картки, супровідні адресні формуляри до посилок і грошових переказів тощо. Перероблялися іменні речі: календарні штемпелі, гербові печатки та ін. Однак відразу замінити всі іменні речі поштових відділень було досить складно, оскільки на відповідне технічне переобладнання потрібні були кошти та час, тому календарні штемпелі Російської імперії продовжували використовуватися в поштової справі ще досить тривалий час. Зміни в них стосувалися переважно запровадження двомовних написів для національних регіонів. Так, збереглися календарні штемпелі за вказаний період, які належали поштовим установам міст сучасної України.

Про прагнення підвищити роль і авторитет національної пошти у новій Українській державі свідчать пропозиції завідувача експлуатаційним відділом поштового департаменту інспектора О. Коломийченка. У своєму листі він наголошував на необхідності організації навчання службовців за зразком західних держав. Водночас, він пропонував перекласти українською мовою російські постанови з поштових питань, а також залучити досвід Австрії, Німеччини, Америки, переглянути штат працівників і взяти за критерій не національну декларацію і «демократичну демагогію», а патріотизм і працьовитість [3, арк. 18].

Інспектор пропонував через систему Міністерства освіти створити у середніх школах відділи з навчання поштово-телеграфній справі з трьома європейськими мовами та есперанто, зі стипендією від Міністерства пошт і телеграфів [3, арк. 19].

Проте, пошта вимагала підтримки, насамперед, матеріальної. В умовах нестабільності за часів революції і громадянської війни необхідно було підвищувати прибутковість галузі, тому в січні 1918 р. було підписане розпорядження щодо збільшення тарифів за пересилання та доставку поштових відправлень і телеграм на

100%, доставку періодичних видань – на 300% [4, арк. 21], абонентської платні за користування телефоном – до 25 крб. на рік [4, арк. 49–52]. До безкоштовної пересилки належала кореспонденція поштово-телеграфних установ, тобто службова, а також кореспонденція Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів [4, арк. 5]. Згідно з розпорядженням № 4623 від 9 травня 1918 р. поштово-телеграфні установи приймали за послуги австро-німецькі грошові білети в якості сплати: 1 марка мала вартість 75 коп., 1 крона – 50 коп., отримані збори підлягали обліку та здавалися до державної скарбниці [5]. Румунські, турецькі та гроші інших іноземних держав до сплати поштових послуг не приймалися [4, арк. 88]. Окрім того, до сплати послуг приймали кредитні білети державної скарбниці з позики 1917 р. [4, арк. 95].

У зв'язку з тим, що сплата послуг з пересилки письмової кореспонденції здійснювалася за допомогою поштових марок, а їхній випуск був однією з найважливіших ознак державної символіки (випуск грошових знаків і поштових марок належав до національної монетарної системи), Центральна Рада докладала значних зусиль для регламентації цих питань. По-перше, із метою забезпечення монополії національних поштових марок, згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ УНР, з 1 вересня 1918 р. в Україні припинявся обіг марок Російської імперії [1, с. 126].

По-друге, у березні 1918 р. Центральною Радою було ухвалене рішення про випуск п'яти дрібно-номінальних купюр грошових знаків по 10, 20, 30, 40 і 50 шагів*, які згодом почали виконувати роль поштових марок, і тому в поштової справі та серед представників АсФУ отримали назву «марки-гроші». Ці питання щодо запровадження і розповсюдження марок-грошей територією України широко висвітлені філателістом В. Фурманом [6], а також у науковому дослідженні Орехової С.Є. з розвитку історії поштового зв'язку ХІХ – ХХІ ст. на території сучасної Донецької області [7].

У своїй монографії В. Фурман наголосив на певних відмінностях марок-грошей, які друкувалися на двох фабриках у Києві та Одесі. До сьогодні поштові марки УНР є невичерпним джерелом для досліджень як для фахівців-зв'язківців, так і філателістів України та представників Всесвітньої асоціації розвитку філателії.

На перший погляд, сюжет марок-грошей був невігядливим, хоча при більш уважному дослідженні цих малюнків можна побачити в них ознаки національного колориту та національної самосвідомості. Так, серію перших марок відкривала 10-шагова купюра, яка «проголошувала» народження Української Народної Республіки. На малюнку були зображені символи, звичні для слов'янських народів: у центрі сюжету було зображене сонце, що символізувало життя на землі, та тризуб як головний символ держави; легко пізнавалися лінії берегів Дніпра. Власне марки були яскраво-золотавими, що ототожнювалися з кольором пшениці:

рис. 1 Поштові марки-шагівки Української Народної Республіки

* шаг – дрібно-номінальні грошові знаки, які застосовувались на поштових марках. Термін шаг має історичні корні. У XV-XVIII ст. вони використовувались українцями замість російського терміну «трезгрошевик». В УНР введення шагів передбачалось Законом від 19 грудня 1917 р. про випуск Державних кредитних білетів.

Автором цього сюжету був відомий український графік, мистецтвознавець, професор А. Середя [6, с. 24]. Малюнок другої купюри – 20-шагової, створений також А. Середою, співпадав із першим сюжетом за розміщенням тексту і назвою держави, номіналом і шрифтом. Основний елемент композиції – образ селянина-трудівника. За кольоровим вирішенням купюра була темно-брунатного кольору.

Автором третьої, 30-шагової купюри, був талановитий і самобутній художник, шрифтовик, видатний графік, професор Г. Нарбут. У центрі малюнка він зобразив портер дівчини у віночку з польових квітів і колосків пшениці. Образ дівчини у традиційно-національному дівочому вбранні уособлював народний український образ. Марка була виконана в ультрамариновій кольоровій гаммі.

Тризуб як державний герб став основним елементом малюнка купюри у 40 шагів. На ньому зосереджувалася вся увага, що визначало його особливе значення в символіці держави, тому він зображувався більш масивно і посідав більшу частину малюнка. Рослинний орнамент навколо тризуба складався з багатьох елементів, що не повторювалися і химерно перепліталися між собою. Купюра була зеленого кольору.

Завершувала серію першого випуску марок-грошей купюра у 50 шагів ясно-брунатного кольору. Г. Нарбут, автор малюнка, продовжив сюжетну лінію 40-шагової купюри. У центрі була зображена цифра 50 із характерними рисами нарбутівського алфавіту – поєднаний в єдиному стилі алфавіт кирилиці і латинці з вкрапленнями елементів еллінізму й готики.

Марки-гроші друкувалися великими листами, на зворотньому боці кожної купюри був нанесений тризуб і текст, який підтверджував її легітимність: «Ходить нарівні з дзвінкою монетою» [8, с. 3]. За вказівкою ЦР УНР марки-гроші були розіслані по всій території України з метою впровадження до обігу. Офіційно марки-гроші знаходились у поштовому обігу на території України протягом 1918 р. і були ліквідовані як платіжний засіб радянською владою [4, арк. 138–139]. Однак їх використання в поштовій справі продовжувалося на території України до 1920 р., а на території Донбасу – до 1921 р. [8, с. 3].

Використовувалися марки-шагівки в наступних випадках: 1) сплата за пересилання письмової кореспонденції (листівки, листи, бандеролі, серед них – прості, рекомендовані, цінні, відправлення з післяплатою, повідомлення про вручення, судові повістки); 2) супровідні адресні бланки до посилок (прості, рекомендовані, цінні, відправлення з післяплатою); 3) супровідні адресні бланки до грошових переказів, які надсилались як поштою, так і телеграфом; 4) сплата заяв, пов'язаних з переадресуванням, поверненням, затриманням поштового відправлення, та довідок про поштове відправлення; 5) сплата за передавання та доставку телеграм (прості та термінові) [4, арк. 140–142].

Таке широке коло використання поштових марок пояснювало і одночасне використання марок Російської імперії (їх перештемпельювали штампом із зображенням Державного герба України – «тризуба»), оскільки запаси надрукованих марок Російської імперії були досить значними, а часу на виготовлення достатньої кількості власних марок новій державі бракувало. Зрозуміло, що в українській нестабільній ситуації українська влада не могла цілком задовольнити потреби в них для щоденних поштових операцій з пересилання кореспонденції. Тож відповідні наддруківки робилися в Києві, Одесі та Катеринославі ручними штампами з металу, гуми або дерева. Залежно від засобу виготовлення та малюнка тризуба відомо шість основних типів наддруківок. Серед філателістів АсФУ Катеринославські наддруківки виділено в окрему групу, так званий «Катеринославський тип» [9, с. 73]. Значення наддруківок або провізоріїв, їхні номінали та використання у поштовій справі будуть розглядатися в

даному дослідженні протягом різних періодів, відповідно до зміни влади в державі.

Якщо аналізувати поштовий обіг марок-шагівок на території Донбасу, то у каталогах-довідниках каталогізовані марки-шагівки номіналом 10 та 50 шагів із наддруківкою «Единая неделимая Россия (генерал Деникин)» та новою номінальною вартістю 35 та 70 коп. Ці марки отримали назву «Маріупольський випуск» (випуск датовано початком 1919 р.) [10, с. 77]. Переоцінку марок-шагівок було зроблено поштовим відомством Збройних сил Півдня Росії (ЗСПР). Як відомо, під час денікінської окупації України, особливо на її Сході, зосереджувалися частини ЗСПР – армія генерала О.І. Денікіна. У складі сформованого ЗСПР діяло поштове відомство, яке відповідало за налагодження поштового зв'язку на території, підконтрольній ЗСПР. Поштове відомство на першому етапі своєї діяльності вирішило випускати власні поштові марки під назвою «Единая Россия» за номіналами: 5, 10, 15, 35, 70 коп.; 1, 2, 3, 5, 7, 10 руб., які до поштового обігу були запроваджені в травні 1919 р. [8, с. 5]. Окрім цього, поштовим відомством ЗСПР використовувалися і марки-шагівки УНР. Номінали 35 та 70 коп. відповідали тарифам РРФР, встановленим у лютому 1918 р., за пересилання простої та рекомендованої письмової кореспонденції вагою до 15 грамів. У поштовому обігу денікінські марки перебували до 1921 р.

Отже, протягом 1918–1920 рр. марки-шагівки використовувалися поштовими службами УНР, Гетьманату, органами Радянської влади в Україні та Добровольчої армії Денікіна, які діяли на той час на території Донецької області. Розповсюджувалися марки-шагівки за тарифами відповідних поштових адміністрацій.

Розпал громадянської війни, багатовладдя, руїна створювали атмосферу нестабільності, невизначеності, що завдавало шкоди всьому зв'язковому господарству.

ЦР УНР у Києві (до 29 квітня 1918 р.) та Раднарком України у Харкові затверджували взаємовиключні постанови, розпорядження та законодавчі акти. Проте кожна влада розраховувала на чітку діяльність поштово-телеграфних установ. Слід зазначити, що під час підготовки жовтневого повстання В.І. Ленін наполягав на першорядному об'єднанні усіх засобів зв'язку: «... Ми повинні ... зайняти відразу телеграф і телефон, розташувати наш штаб повстання у центральній телефонній станції, зв'язати з ним телефоном усі заводи, усі полки, усі пункти збройної боротьби тощо.» [11, с. 247]. Напередодні збройного повстання в статті «Поради стороннього» В.І. Ленін визначив перелік першорядних, найважливіших державних об'єктів, що мали бути захоплені: «Комбінувати наші три головні сили: флот, робітників і військові частини так, щоб неодмінно були зайняті і ціною будь-яких втрат були втримані: а) – телефон; б) – телеграф, в) – залізничні станції, г) – мости в першу чергу...» [11, с. 383–384].

Не минуло й місяця після перемоги Жовтневої революції в Петрограді, як 5 грудня 1917 р. у Харкові I Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів проголосив про створення першого робітничо-селянського уряду України, належне місце в якому посів Народний Секретаріат пошти і телеграфів Української Соціалістичної Радянської Республіки, який очолив Я.В. Мартянов [12, с. 43].

Наступний 1918 р. став початком тривалої громадянської війни, яка буревієм прокотилася країною, понівечивши міста і села, зруйнувавши господарство, техніку, споруди зв'язку. Жодна влада не бажала залишати матеріально-технічну базу поштово-телеграфних установ супротивнику.

Радянський уряд України повністю був залежний від російського: на підконтрольній йому території впроваджувалися всі директиви з центру, зокрема й у галузі зв'язку.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів (РНК) на посаду народного комісара Міністерства пошт та телеграфів було призначено М.П. Авілова (Глебова) [13, с. 74]. До кінця 1917 р. Міністерство пошт і телеграфів було перетворено на Народний комісаріат пошт і телеграфів (скорочено Наркомпоштель або НКПіТ), який у квітні 1918 р. очолив народний комісар В.М. Подбельський [14, с. 64].

Відновлюючи діяльність пошти та телеграфу, В.М. Подбельський вдався до реорганізації та оновлення управлінського апарату як у центрі, так і на місцях. Значну роль у розв'язанні цього завдання відіграв I пролетарський Всеросійський з'їзд поштово-телеграфних працівників, який відбувся 26 квітня 1918 р. у Москві [15, с. 107]. Народний секретар пошт і телеграфів розпочав свою діяльність із заміни чиновників старого царського апарату, особливо тих осіб, які не виявляли лояльності до влади й активно протидіяли її заходам.

В.І. Леніним і В.М. Подбельським було укладено декрет «Про організацію управлінь поштово-телеграфною справою Радянської Республіки», на підставі якого були скасовані посади начальників поштово-телеграфних округів, поштдиректорів, начальників управлінь телеграфів та інші [15, с. 108–109].

Із метою оновлення адміністративного механізму поштово-телеграфного відомства було запроваджено колегіальні засади управління. Згідно з цим декретом, надавалась ініціатива профспілковим організаціям та місцевим радам, які брали участь у доборі кадрів, контролювали діяльність поштово-телеграфних органів; місцеві ради були наділені винятковим правом застосовувати активні та рішучі заходи щодо придушення саботажу серед поштово-телеграфних чиновників. У декреті також наголошувалося на необхідності суворой централізації та універсалізації поштово-телеграфної справи на території всієї держави, як у центрі, так і на місцях. На підставі цього документу було централізовано апарати управління, проведено реорганізацію структури: скасовувалися поштово-телеграфні округи, а замість них створювалися відділи зв'язку губвиконкомів. Губвідділам зв'язку підпорядковувались усі підприємства поштового, телеграфного, телефонного та радіотелеграфного зв'язку, які розташовувалися на території губернії. За такої організації управління була підвищена роль місцевих органів радянської влади в управлінні господарством зв'язку [16, с. 538–543].

Зокрема, були створені так звані «Ради 15-ти», які активно наглядали за роботою поштовиків Катеринославського та Харківського поштово-телеграфних округів [4, арк. 31]. Слід зазначити, що до складу Катеринославського поштово-телеграфного округу входили установи зв'язку різної класності, які розташовувалися на територіях кількох сучасних областей (Дніпропетровської, Донецької, Полтавської, Запорізької, Харківської, Луганської, Черкаської), тобто мережа установ зв'язку поштово-телеграфного округу не відповідала адміністративно-територіальному поділу губерній.

Ради пильно наглядали за діяльністю органів зв'язку: роботою персоналу, нерідко втручалися у кадрову політику, стежили за тим, щоб на підприємства не проникли «ворожі елементи». Так, було підписано розпорядження оновити в Катеринославському окрузі штат місцевої поштово-телеграфної контори, змінивши склад працівників, підозрюваних у причетності до чорносотенної організації, та призначити справжніх революційних працівників, які б відповідали своєму призначенню та званню революціонера [17, арк. 1, 49]. Така пильна увага до дій зв'язківців була зумовлена певною елітарністю та конфіденційністю установ зв'язку, а присяга працівників на вірність службі Царю та Вітчизні стримувала поширення революційних настроїв серед зв'язківців Російської імперії.

Визначивши першорядні завдання радянської влади у праці «Чергові завдання

Радянської влади», В.І. Ленін наголосив на важливості діяльності зв'язкового господарства. Саме у цьому документі з'явився вислів, що на кілька наступних десятиріч став крилатим: «Соціалізм без пошти, телеграфу, машин – найпустіша фраза» [18, с. 272].

Враховуючи вказівки В.І. Леніна, нарком В.М. Подбельський у статті «Рік боротьби та роботи» писав: «Пошта, телеграф і телефон – для народу! Таким повинно бути творче гасло соціалістичного поштово-телеграфного відомства. Ми повинні зробити все від нас залежне, щоб цими благами сучасної культури могли користуватися найширші маси робітників і селян. Ми повинні взяти від сучасної науки все найцінніше, все найкраще. Девізом нашого будівництва повинно стати основне правило: найдосконаліші в технічному відношенні пошта, телеграф і телефон – до послуг найширших трудящих мас на найдоступніших для них умовах» [19, с. 5]. Сутність цього гасла відбилася й на наступних документах наркома В.М. Подбельського: наказі № 100 від 30 квітня 1919 р. «Про розвиток мережі поштових підприємств у Радянській Росії» та інструкції «Про організацію доставки сільської кореспонденції через поштових посильних» [20, арк. 19–21 а]. На підставі цих документів губернські управління поштово-телеграфного зв'язку повинні були розширювати мережу поштових установ та надавати послуги зв'язку широким верствам населення. Щільність розміщення поштових установ залежала від місцевих умов, але із середнім показником – радіусом 8-10 верст, тобто 8,5-10,7 км. [20, арк. 20].

Однак окреслену програму неможливо було повноцінно реалізувати, оскільки за умов громадянської війни та інтервенції інтереси революції вимагали використання засобів зв'язку для оборони, і виконанню цих завдань була підпорядкована вся робота поштово-телеграфного відомства.

Складне економічне становище України, інфляція, що постійно зростала, спонукали до зміни тарифів на сплату поштово-телеграфної кореспонденції та зміни схеми забезпечення готівкою відділків зв'язку для сплати переказів. Так, на підставі циркуляру № 70120/268 від 4 грудня 1917 р. начальника Катеринославської поштово-телеграфної контори В. Складярова, через перетворення відділків зв'язку на поштово-телеграфні, було внесено зміни до схеми постачання грошових коштів та затверджено перелік поштово-телеграфних установ Катеринославського поштово-телеграфного округу станом на 1 січня 1918 р.

У розпорядчому листі від 11 травня 1920 р., надісланому місцевим поштовим установам Міністерством пошт і телеграфів УНР, пропонувалося провести передрук марок шляхом накладання грифів із зображенням тризуба [3, арк. 4]. На марку вартістю в 1 копійку, зокрема, накладался гриф нового номіналу в 1 гривню, на 5-копійкову – 10 гривень, на марку в 1 карбованець – 500 гривень [9, с. 73–74]. Вочевидь, це пов'язано з тим, що пересилання окремих видів пошти було пільговим або безкоштовним, як це запроваджувалося революційним урядом Росії в перші пореволюційні місяці. В.І. Ленін підписав декрет «Про встановлення безкоштовного пересилання листів», у якому зазначив: «Рада Народних Комісарів, вважаючи, що більш постійний і широкий обмін листуванням між пролетарями міста і бідняками села слугуватиме ще більшому зміцненню союзу між ними і сприятиме, таким чином, справі організації революційно-соціалістичних сил Росії, вважає за необхідне спростити та полегшити справу поштового листування...» [21, с. 1174].

У декреті наголошувалося на великому політичному значенні роботи органів зв'язку для нормальної діяльності радянської республіки, для зміцнення союзу робітників та селян. На підставі цього документа з 1 січня 1919 р. для всіх громадян пересилання простої письмової кореспонденції вагою до 15 грамів здійснювалося без

стягнення платні. Про дозвіл на пересилання листів без поштових марок НКПіТ інформував населення за допомогою оголошень та листівок зі змістом: «Відсилайте прості листи без марок! Пошта Радянської Росії пересилає листи безкоштовно!» [22, с. 69]. За прикладом РНК Радянської Росії урядом УНР також було запроваджене безкоштовне пересилання письмової кореспонденції, посилок мобілізованим військовим та на адресу їх родин [2, арк. 342]. Та після укладання мирної угоди в червні 1918 р. і демобілізації армії й поштових закладів, які її обслуговували, уряд УНР виніс рішення про припинення дії раніше встановлених пільг [4, арк. 98].

Попри складні внутрішньополітичні й економічні умови в Україні, пов'язані з громадянською війною, працівники пошти вважалися мобілізованими і відповідали перед владою і революцією нарівні з військовослужбовцями. Питання дисципліни й порядку у той час були першорядними, тому важливо було дотримуватися затвердженого кошторису витрат без будь-якого порушення бюджетної дисципліни, в експлуатаційній діяльності запровадити заходи щодо заощадження коштів на придбання сургучу, свинцевих пломб для пломбування поштових цінних речей [23, арк. 85]. Окрім того, слід було дотримуватися встановленого порядку ведення касових операцій, тобто пильно контролювати та вести записи у касових книгах [23 арк. 86]. Від виконання усього комплексу постанов та правил залежала регулярність роботи зв'язку та вчасне надання інформації, а зрештою – настрої і ставлення, прихильність чи опір населення новій владі. Зробити це було нелегко, але урядовці пам'ятали про необхідність зв'язку з масами. Керівництво галузі намагалося навести порядок на місцях у конторах, забезпечити збереження поштових цінностей та майна [24, арк. 42]. Тут не можна не згадати про такі явища, як постійні пограбування поштових установ та окремих листонош. Так, у рапорті Слов'яносербського повітового чиновника йшлося про нагальну необхідність охорони об'єктів поштового зв'язку у Бахмутському, Маріупольському та Слов'яносербському повітах [24, арк. 87]. Збереження поштових цінностей було найголовнішим обов'язком поштового зв'язку. Цьому питанню надавалась особлива увага серед щоденних турбот зв'язківців. Для охорони пошти в дорозі, особливо під час пересилання на далекі відстані, супровідники були озброєні [25]. Міністерство пошт і телеграфів наполегливо повідомляло усі поштово-телеграфні установи та їхніх працівників про необхідність пильної уваги за використанням та збереженням зброї [4, арк. 32]. Поштові працівники, усвідомлюючи свій обов'язок, нерідко виявляли винахідливість і сміливість, ризикуючи життям, рятували довірені їм поштову кореспонденцію і цінності. Архівні матеріали засвідчують факти порушення справ з обвинуваченням у пограбуванні пошти. Наприклад, справа І. Мазура та Г. Іваненко про пограбування Щербинівської поштово-телеграфної контори в Бахмутському повіті [26, арк. 93]. Інша справа була порушена за фактом підробки поштових переказів [5, арк. 9]. Слід зазначити, що поштові матеріально-технічні цінності приваблювали не тільки поодиноких грабіжників, але й різні угруповання. Так, загоном Н. Махна були викрадені поштові календарні штемпелі та інші іменні речі поштових відділків, які входили до складу Юзівської поштово-телеграфної контори [27, арк. 6]. Такі випадки спостерігались у багатьох поштових установах. У зв'язку з цим для налагодження нормальної діяльності пошти та на підставі телеграми завгубпоштеля Юзівської поштово-телеграфної контори було проведено інвентаризацію всього поштового майна [27, арк. 8].

Громадянська війна призвела до руйнації міст і сіл, крім того, мобілізація фахівців, передача Червоної Армії значної кількості поштово-телеграфного майна, обладнання та інших матеріалів, знищення засобів зв'язку під час військових операцій

зумовили руйнування створених і налагоджених комунікацій, і як наслідок – руйнацію зв'язкового господарства на території сучасної Донецької області. Так, у звіті завгубпоштеля Юзівської поштово-телеграфної контори містилася інформація про незадовільний стан роботи поштового зв'язку з причин відсутності працівників, матеріально-технічної бази та грошових коштів. Наприклад, через відсутність транспортних засобів у поштовому відділку на станції Юзівка необробленої поштової кореспонденції та періодичних видань за декілька діб накопичилося загальною вагою понад 200 пудів, а це майже 3,2 тонни вантажу [28, арк. 9–10]. На підставі наказу №100 від 30 квітня 1919 р. наркомпоштеля НКПіТ В.М. Подбельського «Про розвиток мережі поштових установ у Радянській Росії» та згідно із вказівками керівника губернської Катеринославської поштово-телеграфної контори всім підлеглим структурним підрозділам слід було поновити прийом, відправку поштової кореспонденції та відкрити нові поштові відділення.

Отже, на території, де встановлювалася радянська влада, починав діяти зв'язок РРФР. Інформація про відкриття поштових установ висвітлювалася у періодичних виданнях та рекламно-інформаційних матеріалах. Так, оголошення Катеринославського округу повідомляло: «Виконавчий комітет Катеринославського губвиконкому доводить, що на території Катеринославського округу працюють та надають послуги зв'язку 19 поштових та поштово-телеграфних контор і одна приймаюча радіостанція» [29].

Отже, 1917–1920 рр. стали переломним періодом в історії розвитку українського поштового зв'язку. Протягом трьох років боротьби різні політичні сили намагалися підпорядкувати своїй владі установи зв'язку, зчаста, не дотримуючись адміністративно-територіального устрою, запроваджували власний «поштовий поділ» країни; затверджували порядки щодо надання послуг поштового зв'язку та тарифи на ці послуги; запроваджували до поштового обігу власні поштові марки як складовий елемент монетарної системи утвореної держави.

Марки-шагівки використовувалися поштовими службами УНР, Радянської Росії та Добровольчої армії Денікіна, що діяли на той час на території Донбасу. Розповсюджувалися марки-шагівки за тарифами відповідних поштових адміністрацій: спочатку за тарифами УНР, потім – Радянської Росії, а згодом – поштового відомства ЗСПР.

Під орудою національно-демократичних урядів сформувалася національна монетарна система, у складі якої чільне місце посіли марки як атрибут поштового зв'язку, який є складовою державності кожної країни світу.

Список використаної літератури

1. Від гінця до Інтернету: нариси з історії української пошти / В. Г. Мухін, В. М. Мороз, П. А. Дюков, та ін. під ред. В. Мухіна. – Київ : Аспект, 2002. – 328 с. ; Vid hintsia do Internetu: narisy z istorii ukrainskoï poshty / V. H. Mukhin, V. M. Moroz, P. A. Diukov, ta in. pid red. V. Mukhina. – Kyiv : Aspekt, 2002. – 328 s.
2. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДнО). Ф. Р–280 – Оп. 1. – Спр. 8, арк. 342.; Derzhavnyy arkhiv Dnipropetrovs'koyi oblasti (DADnO). F. R–280 – Op. 1. – Spr. 8, ark. 342.
3. Центральний державний архів вищих органів влади управління України (ЦДАВОВУ України). Ф. 554 – Оп. 1. – Спр. 212.; Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchikh orhaniv vlady upravlinnya Ukrayiny (TSDAVO Ukrayiny). F. 554 – Op. 1. – Spr. 212.

4. ДАДО. – Ф. Ф.–80. – Оп. 1. – Спр. 13.; DADO. – F. F80. – Op. 1. – Spr. 13.
5. Державний архів Донецької області (ДАДО). – Ф. Р–128 сч. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 17–18.; Derzhavnyy arkhiv Donets'koyi oblasti (DADO). – F. R–128 sch. – Op. 1. – Spr. 59. – Ark. 17–18.
6. Фурман В. Общегосударственные стандартные почтовые марки Украины / В. Фурман. – Киев : Марка України, 2003. – 224 с. ; Furman V. Obshchegosudarstvennye standartnye pochtovyye marki Ukrainy / V. Furman. – Kiev : Marka Ukraini, 2003. – 224 s.
7. Орехова С. Є. Історія розвитку поштового зв'язку у Донецькій області ХІХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Світлана Євгенівна Орехова; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 21 с. ; Oriekhova S. Ye. Istoriiia rozvytku poshtovoho zviazku u Donets'kii oblasti XIX–XXI st. : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Svitlana Yevhenivna Oriekhova; Donetskyi natsionalnyi un-t. – Donetsk, 2006. – 21 s.
8. Каталог–справочник отечественных знаков почтовой оплаты. У 2 т. Т. 2. / у поряд. кол-в АсФ СССР – Москва : Филателия СССР, 1991. – 282 с. ; Katalog–spravochnik otechestvennykh znakov pochtovoy oplaty. U 2 t. T. 2. / uporyad. kol-v AsF SSSR – Moskva : Filateliya SSSR, 1991. – 282 s.
9. Гонцарюк І. В. Каталог поштових марок України (1918–2003) / І. В. Гонцарюк, Д. В. Рипела. – Чернівці : Місто, 2004. – 152 с. ; Hontsariuk I. V. Kataloh poshtovykh marok Ukrainy (1918–2003) / I. V. Hontsariuk, D. V. Rypela. – Chernivtsi : Misto, 2004. – 152 s.
10. Справочник коллекционных почтовых материалов Мариупольской тематики, 1837–1998. У 2-х ч. / сост. Л. П. Морозов. – Мариуполь, 1998. – Ч. 1. : 1837–1920 гг. – 86 с. ; Spravochnik kolleksiionnykh pochtovykh materialov Mariupolskoy tematiki, 1837–1998. U 2-kh ch. / sost. L. P. Morozov. – Mariupol, 1998. – Ch. 1. : 1837–1920 gg. – 86 s.
11. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / В. И. Ленин. – Москва : 1977. – Т. 34. – 590 с. ; Lenin V. I. Polnoe sobranie sochineniy / V. I. Lenin. – Moskva : 1977. – T. 34. – 590 s.
12. Бизина В. Г. Из истории украинской почты / В. Г. Бизина. – Київ, 2000. – 92 с. ; Bizina V. G. Iz istorii ukrainskoy pochty / V. G. Bizina. – Kyiv, 2000. – 92 s.
13. Декреты Советской власти. Т. 1 – Москва : Госполитиздат, 1957. – 215 с. ; Dekrety Sovetskoj vlasti. T. 1 – Moskva : Gospolitizdat, 1957. – 215 s.
14. Приказы по почтово–телеграфному ведомству. Часть официальная // Почтово–телеграфный журнал. – 1918. – № 5–8. – С. 64 ; Prikazy po pochtovo–telegrafnomu vedomstvu. Chast ofitsialnaya // Pochtovo–telegrafnyy zhurnal. – 1918. – № 5–8. – S. 64
15. Декреты Советской власти. Т. 2 – Москва : Госполитиздат, 1959. – 310 с. ; Dekrety Sovetskoj vlasti. T. 2 – Moskva : Gospolitizdat, 1959. – 310 s ;
16. Приказы по почтово-телеграфному ведомству. Часть официальная // Почтово-телеграфный журнал. – 1918. – № 40–42. – С. 538–543 ; Prikazy po pochtovo-telegrafnomu vedomstvu. Chast ofitsialnaya // Pochtovo-telegrafnyy zhurnal. – 1918. – № 40–42. – S. 538–543
17. ЦДАВОВУ України. – Ф. 1110. – Оп. 1. – Спр. 2.; TSDAVOVU Ukrayiny. – F. 1110. – Op. 1. – Spr. 2.
18. Ленин В. И. Полное собрание починений / В. И. Ленин. – Москва : 1977. – Т. 36. – 645 с. ; Lenin V. I. Polnoe sobranie pochineniy / V. I. Lenin. – Moskva : 1977. – T. 36. – 645 s.
19. Подбельский В. Н. Год борьбы и работы / В. Н. Подбельский // Почтово–телеграфный журнал. – 1918. – № 9–12. – С. 5 ; Podbelskiy V. N. God borby i raboty / V. N. Podbelskiy // Pochtovo–telegrafnyy zhurnal. – 1918. – № 9–12. – S. 5

20. ДАДО. – Ф. Р–128 сч. – Оп. 1. – Спр. 200.; DADO. – F. R–128 sch. – Op. 1. – Spr. 200.
21. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства, 1917–1918. – Москва, 1918. – 1200 с. ; Sobranie uzakoneniy i rasporyazheniy Rabocheho i Krestyanskogo pravitelstva, 1917–1918. – Moskva, 1918. – 1200 s.
22. Псурцев Н. Д. Развитие связи в СССР 1917–1967 гг. / Н. Д. Псурцев – Москва, 1967. – С. 479 ; Psurtsev N. D. Razvitie svyazi v SSSR 1917–1967 gg. / N. D. Psurtsev – Moskva, 1967. – S. 479.
23. ДАДО. – Ф. Р–1169 – Оп. 2. – Спр. 104. – Арк. 85.; DADO. – F. R–1169 – Op. 2. – Spr. 104. – Ark. 85.
24. ДАДнО. – Ф. 11–сч. – Оп. 1229. – Спр. 1098. – Арк. 42.; DADnO. – F. 11–sch. – Op. 1229. – Spr. 1098. – Ark. 42.
25. ДАДО. – Ф. Ф–96. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 22, 29.; Там само. – Ф. Р–128 сч. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 12.; DADO. – F. F–96. – Op. 1. – Spr. 1. – Ark. 22, 29.; Там само. – F. R–128 sch. – Op. 1. – Spr. 59. – Ark. 12.
26. ДАДнО. – Ф. 11–сч. – Оп. 1031. – Спр. 1314.; DADnO. – F. 11–sch. – Op. 1031. – Spr. 1314.
27. ДАДО. – Ф. Р–128 сч. – Оп. 1. – Спр. 155.; DADO. – F. R–128 sch. – Op. 1. – Spr. 155.
28. Там само. – Спр. 203. – Арк. 9–10.; Там само. – Spr. 203. – Ark. 9–10.
29. ДАДнО. – Ф. 158. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 199–201.; DADnO. – F. 158. – Op. 1. – Spr. 11. – Ark. 199–201.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015

S. Orehova

ANNIVERSARY POSTAGE «STAMPS-STEPS» UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC (ESPECIALLY MONETARY POLICY)

The article analyzes the features of activity of Ukrainian mail during the revolutionary events of 1917–1920-ies. The process of formation, development and identifying features of activity as the postal service sector of the economy during the period of the national-democratic governments. At this time, it formed the national monetary system, especially the place in which owned brands – «stamps-steps». Postage stamps are an attribute of postal services and elements of the state, in fact, they are a political and economical documents.

Information potential brands – is the source of studying the economic and political history, material and spiritual culture. Stamps are the carrier of historical information, because in addition to the picture, the image must have a coat of arms, state name, date, nominal figures and other symbols of the state. A comprehensive study of all the elements makes it possible to set the date and place, historical causes and the circumstances of their creation, the social importance of the issuance, the ideology of the country, the level of artistic culture, the development of technologies and methods of publishing postage stamps. To date stamps of the Ukrainian National Republic is an inexhaustible source of research for historians, industry experts postal service and Philatelists of Ukraine and representatives of the World Association for the Development of Philately.